श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

श्रीमद्भगवद्गीता सप्तदशोऽध्याय मराठी

पार्थ सारथी ने समझाया धर्म-कर्म का ज्ञान,
मानव जीवन सफल बना ले गीता अमृत मान।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्

विजयाचे साधन असलेल्या या श्रीमद्भागवताचे पठण करण्यापूर्वी, एखाद्याने भगवान नारायण, परम मानव नर-नारायण ऋषी, विद्येची देवी माता सरस्वती आणि लेखक श्रील व्यासदेव यांना आदरपूर्वक नमस्कार केला पाहिजे.

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्

मी परमप्रभू हरि यांना आदरपूर्वक वंदन करतो, ज्यांच्या पवित्र नावांचा सामूहिक जप सर्व पापी प्रतिक्रियांचा नाश करतो आणि ज्यांच्या प्रणाम अर्पण केल्याने सर्व भौतिक दुःख दूर होतात.

श्रीमद्भगवद्गीतायां(न्)
सप्तदशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य, यजन्ते श्रद्धयान्विताः।
तेषां(न्) निष्ठा तु का कृष्ण, सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ 1॥

अर्जुन म्हणाला ,हे कृष्णा !जी माणसे शास्त्रविधीला सोडून श्रद्धेने युक्त होऊन देवाधिकांचे पूजन करतात ,त्यांची मग स्थिती कोणती ?सात्विक ,राजस की तामस ?

श्रीभगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा, देहिनां(म्) सा स्वभावजा।
सात्त्विकी राजसी चैव, तामसी चेति तां(म्) श्रृणु ॥ 2॥

श्री भगवान म्हणाले ,मनुष्यांची ती शास्त्रीय संस्कार नसलेली ,केवळ स्वभावतः उत्पन्न झालेली श्रद्धा सात्विक ,राजस व तामस अशा तीन प्रकारचीच असते .ती तू माझ्याकडून ऐक .

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य, श्रद्धा भवति भारत।

श्रद्धामयोऽयं(म्) पुरुषो, यो यच्छ्रद्धः(स्) स एव सः ॥ 3॥

हे भारता !सर्व माणसांची श्रद्धा त्यांच्या अंतःकरणानुरूप असते .हा पुरुष श्रद्धामय आहे .म्हणून जो पुरुष ज्या श्रद्धेने युक्त आहे ,तो स्वतःही तोच आहे. (अर्थातत्या श्रद्धेनुसार त्याचे स्वरूप असते.)

यजन्ते सात्त्विका देवान्- यक्षरक्षां(म्)सि राजसाः।

प्रेतान्भूतगणां(म्)श्चान्ये, यजन्ते तामसा जनाः ॥ 4॥

सात्विक माणसे देवांची पूजा करतात .राजस माणसे यक्ष -राक्षसांची तसेच जी इतर तामस माणसे असतात ती प्रेत व भूतगणांची पूजा करतात .

अशास्त्रविहितं(ङ्)घोरं(न्), तप्यन्ते ये तपो जनाः।

दम्भाहङ्कारसं(यँ)युक्ताः(ख्), कामरागबलान्विताः ॥ 5॥

जी माणसे शास्त्रविधी सोडून केवळ मनाच्या कल्पनेप्रमाणे घोर तप करतात तसेच ,दंभ ,अहंकार ,कामना , आसक्तीआणि बळाचा अभिमान यांनी युक्त असतात .

कर्शयन्तः(श्) शरीरस्थं(म्), भूतग्राममचेतसः।

मां(ञ्) चैवान्तः(श्)शरीरस्थं(न्), तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान्॥ 6॥

जे शरीराच्या रूपात असलेल्या भूत समुदायाला आणि अंतकरणात राहणाऱ्या मलाही कृश करणारे असतात ,ते अज्ञानी लोक आसुरी स्वभावाचे आहेत ,असे तू जाण .

आहारस्त्वपि सर्वस्य, त्रिविधो भवति प्रियः।

यज्ञस्तपस्तथा दानं(न्), तेषां(म्) भेदमिमं(म्) श्रृणु ॥ 7॥

भोजनही सर्वांना आपापल्या प्रकृती प्रमाणे तीन प्रकारचे प्रिय असते .आणि तसेच यज्ञ ,तप आणि दानही तीन प्रकारची आहे त .त्यांचे हे निरनिराळे भेद तू माझ्याकडून ऐक .

आयुः(स्) सत्त्वबलारोग्य- सुखप्रीतिविवर्धनाः।

रस्याः(स्) स्निग्धाः(स्) स्थिरा हृद्या, आहाराः(स्) सात्त्विकप्रियाः ॥ 8॥

आयुष्य ,बुद्धी ,बळ ,आरोग्य ,सुख आणि प्रीती वाढविणारे ,रसयुक्त ,स्निग्ध ,स्थिर राहणारे ,स्वभावतः मनाला प्रिय वाटणारे असे भोजनाचे पदार्थ सात्विक पुरुषांना प्रिय असतात .

कट्वम्ललवणात्युष्ण- तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः।

आहारा राजसस्येष्टा, दुःखशोकामयप्रदाः ॥ 9॥

कडू ,आंबट ,खारट ,फार गरम ,तिखट ,कोरडे ,जळजळणारे आणि दुःख ,काळजी व रोग उत्पन्न करणारे भोजनाचे पदार्थ राजस माणसांना आवडतात .

यातयामं(ङ्) गतरसं(म्), पूति पर्युषितं(ञ्) च यत्।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं(म्), भोजनं(न्) तामसप्रियम् ॥ 10॥

जे भोजन कच्चे ,रसन नसलेले ,दुर्गंध येणारे ,शिळे आणि उष्टे असते तसेच जे अपवित्रही असते ,ते भोजन तामसी लोकांना आवडते .

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो, विधिदृष्टो य इज्यते।

यष्टव्यमेवेति मनः(स्), समाधाय स सात्त्विकः ॥ 11॥

जो शास्त्रविधीने नेमून दिलेला यज्ञ करणे कर्तव्य आहे ,असे मनाचे समाधान करून फळाची इच्छा न करणाऱ्या पुरुषांकडून केला जातो ,तो सात्विक यज्ञ होय .

अभिसन्धाय तु फलं(न्), दम्भार्थमपि चैव यत्।

इज्यते भरतश्रेष्ठ, तं(यँ) यज्ञं(वँ) विद्धि राजसम् ॥ 12॥

परंतु हे अर्जुना !केवळ दिखाव यासाठी किंवा फळही नजरेसमोर ठेवून जो यज्ञ केला जातो ,तो यज्ञातून राजस समज .

विधिहीनमसृष्टान्नं(म्), मन्त्रहीनमदक्षिणम्।

श्रद्धाविरहितं(यँ) यज्ञं(न्), तामसं(म्) परिचक्षते ॥ 13॥

शास्त्राला सोडून ,अन्नदान न करता ,मंत्राशिवाय ,दक्षिणा न देता व श्रद्धा न ठेवता केल्या जाणाऱ्या यज्ञाला तामस यज्ञ म्हणतात .

देवद्विजगुरुप्राज्ञ- पूजनं(म्) शौचमार्जवम्।

ब्रह्मचर्यमहिं(म्)सा च, शारीरं(न्) तप उच्यते ॥ 14॥

देव ,ब्राह्मण ,गुरु व ज्ञानी यांची पूजा करणे ,पावित्र्य ,सरळ पणा ,ब्रह्मचर्य आणि अहिंसा हे शारीरिक तप म्हटले जाते .

अनुद्वेगकरं(वँ) वाक्यं(म्), सत्यं(म्) प्रियहितं(ञ्) च यत्।

स्वाध्यायाभ्यसनं(ञ्) चैव, वाङ्मयं(न्) तप उच्यते ॥ 15॥

जे दुसऱ्याला न बोचणारे 'प्रिय ,हितकारक आणि यथार्थ भाषण असते ते ,तसेच वेदशास्त्रांचे पठण आणि परमेश्वराच्या नामजपाचा अभ्यास हेच वाणीचे तप म्हटले जाते .

मनः(फ्) प्रसादः(स्) सौम्यत्वं(म्), मौनमात्मविनिग्रहः।

भावसं(म्)शुद्धिरित्येतत्- तपो मानसमुच्यते ॥ 16॥

मनाची प्रसन्नता ,शांत भाव ,भगवत चिंतन करण्याचा स्वभाव ,मनाचा निग्रह आणि अंतःकरणातील भावांची पूर्ण पवित्रता हे मनाचे तप म्हटले जाते .

श्रद्धया परया तप्तं(न्), तपस्तत्त्रिविधं(न्) नरैः।

अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः(स्), सात्त्विकं(म्) परिचक्षते ॥ 17॥

फळाची इच्छा न करणाऱ्या योगी पुरुषांकडून अत्यंत श्रद्धेने केलेल्या वर सांगितलेल्या तिन्ही प्रकारच्या तपाला सात्विक तप म्हणतात .

सत्कारमानपूजार्थं(न्), तपो दम्भेन चैव यत्।

क्रियते तदिह प्रोक्तं(म्), राजसं(ञ्) चलमध्रुवम् ॥ 18॥

जे तप सत्कार ,मान व पूजा होण्यासाठी तसेच दुसऱ्या काही स्वार्थासाठी ही स्वभावाप्रमाणे किंवा पाखंडी पणाने केले जाते ,ते अनिश्चित तसेच क्षणिक फळ देणारे तप येथे राजस म्हटले आहे .

मूढग्राहेणात्मनो यत्-पीडया क्रियते तपः।

परस्योत्सादनार्थं(वँ) वा, तत्तामसमुदाहृतम् ॥ 19॥

जे तप मूर्खतापूर्वक हट्टाने ,मन ,वाणी आणि शरीराला कष्ट देऊन किंवा दुसऱ्यांचे अनिष्ट करण्यासाठी केले जाते ,ते तपता मस म्हटले गेले आहे .

दातव्यमिति यद्दानं(न्), दीयतेऽनुपकारिणे।

देशे काले च पात्रे च, तद्दानं(म्) सात्त्विकं(म्) स्मृतम् ॥ 20॥

'दान देणेच कर्तव्य आहे ' 'या भावनेने जे दान देश ,काल आणि पात्र मिळाली असता उपकार न करणाऱ्याला दिले जाते ,ते दान सात्विक म्हटले गेले आहे .

यत्तु प्रत्युपकारार्थं(म्), फलमुद्दिश्य वा पुनः।

दीयते च परिक्लिष्टं(न्), तद्दानं(म्) राजसं(म्) स्मृतम् ॥ 21॥

परंतु जे दान क्लेश पूर्वक प्रत्युपकाराच्या हेतूने किंवा फळ नजरेसमोर ठेवून दिले जाते ,ते राजस दान म्हटले आहे .

अदेशकाले यद्दान- मपात्रेभ्यश्च दीयते।

असत्कृतमवज्ञातं(न्), तत्तामसमुदाहृतम् ॥ 22॥

जे दान सत्काराशिवाय किंवा तिरस्कार पूर्वक अयोग्य ठिकाणी ,अयोग्य काळी आणि कुपात्री दिले जाते ,ते दान तामस म्हटले गेले आहे .

ॐ तत्सदिति निर्देशो, ब्रह्मणस्त्रिविधः(स्) स्मृतः।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च, यज्ञाश्च विहिताः(फ्) पुरा ॥ 23॥

ॐ ,तत् ' सत्अशी तीन प्रकारची सच्चिदानंद घन ब्रह्माची नावे सांगितली आहेत .त्यांपासून सृष्टीच्या आरंभी ब्राह्मण 'वेद आणि यज्ञादिस रचले गेले आहेत .

तस्मादोमित्युदाहृत्य, यज्ञदानतपः(ख्)क्रियाः।

प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः(स्), सततं(म्) ब्रह्मवादिनाम् ॥ 24॥

म्हणून वेदमंत्रांचा उच्चार करणाऱ्या श्रेष्ठ पुरुषांच्या शास्त्राने सांगितलेल्या यज्ञ ,दान व तपरूप क्रियांचा नेहमी ॐया परमात्म्याच्या नावाचा उच्चार करूनच आरंभ होत असतो .

तदित्यनभिसन्धाय, फलं(यँ) यज्ञतपः(ख्) क्रियाः।

दानक्रियाश्च विविधाः(ख्), क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ 25॥

' तत् ' या नावाने संबोधल्या जाणाऱ्या परमात्म्याचे हे सर्व आहे .या भावनेने फळाची इच्छा न करता नाना प्रकारच्या यज्ञ तप व दान रूप क्रिया कल्याणाची इच्छा करणाऱ्या पुरुषांकडून केल्या जातात .

सद्भावे साधुभावे च, सदित्येतत्प्रयुज्यते।

प्रशस्ते कर्मणि तथा, सच्छब्दः(फ्) पार्थ युज्यते ॥ 26॥

' सत् 'या परमात्म्याच्या नावाचा सत्य भावात आणि श्रेष्ठ भावातप्रयोग केला जातो .तसेच हे पार्था !उत्तम कर्मातही ' सत् 'शब्दयोज ला जातो .

यज्ञे तपसि दाने च, स्थितिः(स्) सदिति चोच्यते।

कर्म चैव तदर्थीयं(म्), सदित्येवाभिधीयते ॥ 27॥

तसेच यज्ञ तप व दान यांमध्ये जी स्थिती (आस्तिकबुद्धी)असते ,तिलाही सत्असे म्हणतात आणि त्या परमात्म्यासाठी केलेले कर्म निश्चयाने ' सत् 'असे म्हटले जाते .

अश्रद्धया हुतं(न्) दत्तं(न्), तपस्तप्तं(ङ्) कृतं(ञ्) च यत्।

असदित्युच्यते पार्थ, न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ 28॥

हे अर्जुना !श्रद्धे शिवाय केलेले हवन ,दिलेले दान 'केलेले तप आणि जे काही केलेले शुभकार्य असेल ,ते सर्व ' असत् 'म्हटले जाते . त्यामुळे ते ना इहलोकात फलदायी होते ना परलोकात .

इति श्रीमहाभारते भीष्मपर्वणि श्रीमद्भगवद्गीतापर्वणि

श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां(यँ) योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसं(वँ)वादे

श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शांतिः(श्) शांतिः(श्) शांतिः ॥

"तो (परब्रह्म) पूर्ण आहे, हे (सृष्टी) देखील पूर्ण आहे; पूर्णामधून पूर्ण निर्माण होते, आणि पूर्ण घेऊन (निर्मितीनंतरही) पूर्णच उरते."